

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Logopaedica III (2011)

Jubileusz czterdziestolecia pracy naukowej prof. zw. dr hab. Teodozji Rittel

W 2009 roku minęło czterdzieści lat od ukazania się w „Pracach Językoznawczych Uniwersytetu Śląskiego” pierwszego artykułu naukowego absolwentki Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie Teodozji Rittel. Tym samym upłynęło czterdzieści lat pracy naukowej dostojnej Jubilatki. W związku z tą rocznicą pragniemy dedykować Pani Profesor kolejny tom „Studiów Logopedycznych” zatytułowany *Argumentacja w dyskursie edukacyjnym*, prezentując jednocześnie Jej sylwetkę jako badacza naukowego, lingwisty, nauczyciela akademickiego, promotora dysertacji doktorskich, patrona naukowego prac habilitacyjnych oraz wnikliwego recenzenta osiągnięć naukowych wielu polskich językoznawców.

Profesor Teodozja Rittel – związana bez reszty, sercem i duchem, z ziemią świętokrzyską – urodziła się niedaleko Kielc, w Masłowie – miejscowości notowanej w źródłach historycznych od XI wieku. Etymologia nazwiska panińskiego: Zegadło, wskazuje na jego związki z wielowiekową kulturą hutniczą Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego.

Wstępem do ponadczterdziestoletniej pracy naukowo-dydaktycznej było napisanie w 1960 roku pod kierunkiem profesora Stanisława Jodłowskiego pracy magisterskiej zatytułowanej *Budowa gramatyczna i zastosowanie stylistyczne form czasu przyszłego*. Po krótkim okresie pracy w Gdowie Teodozja Rittel rozpoczęła studia doktoranckie w krakowskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej – uczelni, z którą naukowo i dydaktycznie wiernie związana jest do dziś. Ten sam profesor Stanisław Jodłowski został promotorem Jej pracy doktorskiej obronionej w 1969 roku. Wydana w 1975 roku dysertacja doktorska, zatytułowana *Szyk członów w obrębie form czasu przeszłego i trybu przypuszczającego* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975, ss. 175), otworzyła listę monografii naszej Jubilatki. Istotne miejsce w dorobku naukowym Pani Profesor zajmuje praca habilitacyjna pod tytułem *Kategoria osoby w polskim zdaniu* (Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985, ss. 320), ukierunkowana naukowo przez profesora Adama Heinza, a zrecenzowana przez profesora Romana Laskowskiego – Polska Akademia Nauk, oraz profesora Leszka Bednarczuka – Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie.

Wraz z rozwojem naukowym przychodziły awanse w dokonaniach dydaktycznych i akademickich. W latach 1966–1969 pracowała w charakterze starszego

asystenta w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie. W latach 1969–1983 prowadzi zajęcia jako adiunkt w kieleckiej Wyższej Szkole Pedagogicznej, zaś przez kolejne 10 lat wykłada w WSP w Krakowie jako docent. Stanowisko profesora tej uczelni obejmuje w 1994 roku, natomiast tytuł profesorski otrzymuje rok później. Profesorem zwyczajnym zostaje w roku 2000.

W pierwszych latach naukowej działalności profesor Teodozja Rittel zajmowała się ważkimi zagadnieniami słowiańskiej (głównie polskiej) gramatyki historycznej. Prace te publikowane były głównie w „Języku Polskim”, „Poradniku Językowym”, „Slavii Occidentalis”, „Studiach z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. Studia i artykuły z tego okresu wraz dwiema pierwszymi monografiami wpisują się w historyczny nurt badań nad morfologią języka polskiego – pierwsze ważne pole lingwistycznych zainteresowań Jubilatki.

W latach osiemdziesiątych i w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku problematykę gramatyczno-historyczną poszerza Teodozja Rittel o rozległe wątki badań semantycznych. Publikuje wówczas między innymi takie teksty jak: „Unikanie” (*avoidance*), *tabu i eufemizm* (1984), *Wyrażenia onomatopeiczne w języku polskim (próba ujęcia morfosyntaktycznego)* (1986), *Z badań nad słownictwem społeczno-moralnym studentów (podejście socjolingwistyczne)* (1990), *Kontekst kulturowy w opisie słownictwa* (1994). Ponadto porusza w swych opracowaniach kwestie stylistyki historycznej. W tym nurcie ukazują się takie artykuły jak: „*Pamiętnik Wacławowy*” *Elizy Orzeszkowej jako przedmiot analizy pragmatyczno-językowej* (1990), *Możliwości i ograniczenia kategorii czasu (w kontekście rozważań o noweli pozytywistycznej)* (1996), *Metafora kulturowa w „Panu Tadeuszu” A. Mickiewicza* (1997).

Wyraźną cezurę w naukowych zainteresowaniach profesor Teodozji Rittel przynosi rok 1986. Od historycznych studiów lingwistycznych przechodzi Pani Profesor do badań ogólnojęzykowych, a następnie do interesujących aplikacji w duchu lingwistyki stosowanej. Teodozja Rittel stworzyła podstawy teoretyczne dyscypliny, którą określiła jako lingwistyka edukacyjna. W okresie tym ukazują się następujące artykuły: *Błąd diagnostyczny (próba sformułowania niektórych zasad postępowania nauczyciela)* (1986), *Osoba gramatyczna w nabywaniu i kształceniu języka* (1987), *Osoba gramatyczna w komunikowaniu się dzieci* (1987), *Wyrażenia dźwiękonaśladowcze w nabywaniu i kształceniu podstaw języka* (1987).

Lingwistyka edukacyjna w sensie metodologicznym jest podwójnym oglądem faktów językowych – od językoznawstwa ku edukacji (kompetencja) i od edukacji ku językoznawstwu (wykonanie). W sensie procesualnym stanowi zbiór narzędzi do badania stopnia przyswojenia kompetencji lingwistycznej ucznia; w sensie aplikacyjnym jest sumą praktycznych sposobów diagnozowania poziomów opanowania kompetencji lingwistycznej. Kluczowe rozróżnienia lingwistyki edukacyjnej dotyczą pojęcia wyuczalności języka i akceptowalności w poszczególnych etapach przyswajania (akwizycji językowej). Dwuwymiarowość zjawisk językowych w lingwistyce edukacyjnej ujawnia się we współzależności i komplementarności składnika lingwistycznego i edukacyjnego. Z jednej strony jest to interpretacja faktów językowych z punktu widzenia nauki o języku, z drugiej – nauka języka pozwalająca na eksperyment z językiem.

Dyscyplina ta proponuje sposoby diagnozowania poziomów rozwoju języka. Zajmuje się przede wszystkim wyuczalnością języka, koncentrując uwagę na roz-

wiązywaniu tego problemu w obrębie poszczególnych kompetencji językowych. Nie wyklucza przy tym propozycji rozwijanych na gruncie lingwistyki kognitywnej (zwłaszcza kształtowania języka wartości) oraz pragmatyki językoznawczej (np. w wersji nawiązującej do analizy dyskursu oraz do tzw. gramatyki komunikacyjnej).

Modelowe ujęcie tej dziedziny językoznawstwa, stanowiące sumę parametrów teoretycznych, zostało uaktywnione przez połączenie metodologicznego paradygmatu dedukcyjnego (tezy językoznawstwa ogólnego) z indukcyjnym (weryfikacja praw ogólnych wydobyta z wykonania językowego). W proponowanym przez Autorkę modelu lingwistyki edukacyjnej wyróżnić można trzy główne poziomy kompetencji lingwistycznej (poziom przejściowy, przybliżony i docelowy), precyzowane przy pomocy tych samych lub zbliżonych charakterystyk językowych, określanych przez kompetencję gramatyczno-leksykalną, komunikacyjną i kulturową. Głównym celem tak wyodrębnionej dziedziny wiedzy jest diagnozowanie języka ucznia w celu jego usprawniania. Ponadto dzięki teorii i metodologii w taki sposób zorientowanej lingwistyki edukacyjnej pojawiają się praktyczne możliwości stymulowania rozwijających się kompetencji. Zatem oprócz aspektu diagnostycznego szczególnie ważny jest jej aplikacyjny wymiar.

Prace Jubilatki z zakresu lingwistyki edukacyjnej (i szerzej – stosowanej) obejmują ponad 40 pozycji, w tym dwie monografie: *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1993, ss. 215, i wyd. 2. poszerzone, Kraków 1994, ss. 230) oraz *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, ss. 294). Lingwistyka edukacyjna jest twórczo rozwijana w pracach naukowych przyjaciół, kolegów i uczniów z Katedry Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej w Instytucie Filologii Polskiej obecnego Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Zwieńczeniem starań wspomnianego zespołu współpracowników jest seria wydawnicza „Studia Logopedyczne” (obecnie „Studia Logopaedica”), redagowana wspólnie z profesorem Janem Ożdżyńskim, doktorem Sławomirem Śniatkowskim i doktorem Mirosławem Michalikiem pod naukowym patronatem Komisji Rozwoju i Zaburzeń Mowy Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk. Dotychczas ukazały się następujące tomy: *Polska terminologia logopedyczna* (1994), *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży* (1995), *Dyskurs edukacyjny* (wyd. 1. i 2.: 1996 i 1997), *Sprawności językowe* (1997), *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym* (1999), *Konteksty kulturowe w dyskursie edukacyjnym* (2002), *Konteksty pragmatyczne i kognitywne w dyskursie edukacyjnym* (2006), *Relevancja i redundancja w dyskursie edukacyjnym* (2008), *Argumentacja w dyskursie edukacyjnym* (2011). W przygotowaniu znajduje się tom poświęcony modalności i illokucji w dyskursie szkolnym.

Monografie, studia, artykuły i prace z tego kręgu rozważań włączyły ośrodek krakowski w szeroki nurt europejskich badań lingwoedukacyjnych, zapewniając mu autonomiczną i silną pozycję w obrębie językoznawstwa stosowanego. Idee profesor Teodozji Rittel okazały się płodne naukowo, na co wskazują prace pragmalingwistyczne poświęcone tej problematyce rozwijane w wielu uniwersytetach w kraju, zwłaszcza w Warszawie (UW), Lublinie (UMCS), Gdańsku (UG), Katowicach (UŚ), Wrocławiu (UWr), Kielcach (UHP), Opolu (UO).

W ostatnich latach profesor Teodozja Rittel – nie rezygnując z badań lingwo-
edukacyjnych – powróciła do nurtu, który ją ukształtował jako lingwistę i filologa
– mianowicie do językoznawstwa historycznego. Już w roku 1996 opublikowała ar-
tykuł zatytułowany *Czasownik w „Arkadii” E. Drużbackiej (w kontekście rozważań
nad wyrazem morfologicznym)*, inaugurujący cykl 24 rozpraw poświęconych języ-
kowi osobniczemu Elżbiety z Kowalskich Drużbackiej. W swych badaniach Jubilatka
umiejętnie łączy badania nad językiem osobniczym E. Drużbackiej z nowoczesną
metodologią pragmalingwistyczną w opisie dyskursu artystycznego. Odwołuje się
do najważniejszych i najnowszych teorii naukowych językoznawstwa światowe-
go, tworząc własną nowoczesną i innowacyjną metodologię badań historycznoję-
zykowych. Pokłosem kilkunastoletnich studiów nad językiem Muzy sarmackiej są
monografie: *Elżbieta Drużbacka. Język i tekst* (2007), *Elżbieta Drużbacka. Konteksty
wyrazowe* (2009), *Elżbieta Drużbacka. Gramatyka poetyckich konstrukcji argumen-
tacyjnych* (w druku), *Elżbieta Drużbacka. Akty mowy* (w przygotowaniu). Badania
nad językiem, stylem, kontekstami wyrazowymi, konstrukcjami argumentacyjnymi
i aktami mowy poetki nie tylko przywracają ją współczesnej humanistyce, ale także
przewyciężają mylne stereotypy na temat jej kompetencji językowej i poetyckiej.

Profesor Teodozja Rittel stworzyła własną szkołę naukową – zapewniła jej roz-
wój i kontynuację, promując siedmiu doktorów, przyczyniając się tym samym do
rozwoju kadry naukowo-dydaktycznej krakowskiego Uniwersytetu Pedagogicznego
oraz innych uczelni. Jubilatka jest autorką 110 oryginalnych prac naukowych, które
dotyczą takich dziedzin jak: językoznawstwo historyczne, językoznawstwo ogólne,
językoznawstwo stosowane, lingwistyka edukacyjna, logopedia i stylistyka.

Jubileusz czterdziestolecia pracy naukowej profesor Teodozji Rittel jest okazją
do przypomnienia kolejnych etapów zaawansowanego procesu tworzenia i wzbo-
gacania Jej refleksji językoznawczej. Służy także wyakcentowaniu ewolucyjnego
rozwoju zainteresowań naukowych Badaczki. Wierzymy, iż kolejny jubileusz stanie
się dla nas okazją do ponownego odkrycia „znanego” i poznania „nowego” w nauko-
wej twórczości naszej Dostojnej Jubilatki. *Ad multos annos!*

Mirośław Michalik